

TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

ILMIY AXBOROTLARI

ILMIY-NAZARIY JURNALI

SCIENTIFIC-THEORETICAL JURNAL

SCIENTIFIC BULLETIN

OF THE TASHKENT STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК

ТАШКЕНТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

2/2025

MALAKA OSHIRISH TIZIMIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARINING KASBIY-AXLOQIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Karimova Nargiza Raximovna

Andijon viloyat pedagogik mahorat markazi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda malaka oshirish tizimining o'rni, dolzarbligi va metodikasini takomillashtirishga doir ilmiy qarashlar asosida yoritilgan. Shuningdek, amaldagi metodik yondashuvlar tahlil qilinib, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirilgan metodikalar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, malaka oshirish, kasbiy-axloqiy kompetentlik, metodika, etika, intellectual salohiyat

IMPROVEMENT OF METHODOLOGY FOR DEVELOPING PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF PRIMARY TEACHERS IN THE PROFESSIONAL IN-PROFESSIONAL TRAINING SYSTEM

Abstract. This article discusses the role, relevance and methodological improvement of the professional development system in developing the professional and ethical competence of primary school teachers based on scientific views. Also, current methodological approaches are analyzed and improved methodologies based on modern pedagogical technologies are proposed.

Key words: primary education, advanced training, professional and ethical competence, primary education, advanced training, methodology, intellectual activity.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ
КВАЛИФИКАЦИИ И ПОДГОТОВКИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ
ОБРАЗОВАНИЮ.**

Аннотация. В статье рассматриваются роль, актуальность и методические усовершенствования системы повышения квалификации в развитии профессиональной и этической компетентности учителей начальной школы на основе научных взглядов. Также были проанализированы современные методические подходы и предложены усовершенствованные методики на основе современных педагогических технологий.

Ключевые слова: начальное образование, повышение квалификации, профессионально-этическая компетентность, начальное образование, повышение квалификации, методология, этика, интеллектуальная деятельность.

O‘zbekiston Respublikasida pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. 2023-yildan boshlab “Ustoz” platformasi, “Pedagog milliy reyestri” va boshqa elektron tizimlar orqali pedagoglar faoliyatini monitoring qilish kuchaytirilmoqda. Ammo mavjud metodik materiallar va kurs modullarining aksariyati texnologik yondashuvga asoslangan bo‘lib, axloqiy kompetensiyalar bo‘yicha yetarli darajada rivojlantirish mexanizmlari ishlab chiqilmagan (Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hisobotlari, 2023). Bu holat shuni ko‘rsatadiki, kasbiy-axloqiy tarbiya masalasi nazariy jihatdan dolzarb bo‘lsa-da, amaliy jihatdan yetarlicha e’tiborga olinmagan. Bu esa o‘qituvchilarning kasbiy motivatsiyasi, mas’uliyati va shaxsiy yondashuvlarida sezilarli farqlarni keltirib chiqarmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy va axloqiy kompetentligini yuksaltirish dolzarb vazifalardan biridir. Chunki ta’limning boshlang‘ich bosqichida - bola shaxsining shakllanishida muhim bosqich

bo‘lib, bu jarayonni boshqaruvchi o‘qituvchining kasbiy va axloqiy fazilatlari ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu boisdan malaka oshirish tizimida bu yo‘nalishda tizimli yondashuvni amalga oshirish zarur.

Bugungi kunda o‘qituvchilarga qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida asosan bilimlarni yangilash va zamonaviy texnologiyalar, eng ilg‘or rivojlangan davlatlarning tajribalarini tanishtirishga urg‘u berilmoqda. Bugungi kunda nafaqat tajriba, balki kasbiy-axloqiy kompetentlik ham juda zarur.

Shularni hisobga olgan holda taklif etilayotgan metodika quyidagi komponentlardan iborat:

a) Axloqiy kompetentlik modulida o‘qituvchilarga mo‘ljallangan maxsus seminar-treninglar orqali pedagogik etika, professional halollik, psixologik barqarorlik mavzulari yoritiladi.

b) Refleksiya va o‘z-o‘zini baholashda o‘qituvchilar o‘z faoliyatiga doir axloqiy holatlarni tahlil qiladigan esse yozishadi yoki turli xil holatli “Keys stadi” topshiriqlarini bajarishadi.

c) Mentorlik tizimida malakali ustoz-pedagoglar boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga axloqiy jihatdan namuna bo‘la oladigan faoliyat yuritadi.

d) Kasbiy axloqiy muammolar bo‘yicha muhokamalar (debate-forumlar)

Haftalik shaklda tashkil etiladigan forumlar orqali har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘z faoliyatidagi real kasbiy muammolarni muhokama qiladilar.

Kasbiy-axloqiy kompetentlik-bu o‘qituvchining o‘z kasbini halol, vijdonan bajarishi, axloqiy normalarga sodiqligi, kasbiy bilim va ko‘nikmalarning axloqiy qadriyatlar bilan uyg‘unligidir. Bunga quyidagilarni pedagogik etikani tushunish va unga amal qilish, o‘quvchilarga mehr-muhabbat hamda adolat bilan munosabatda bo‘lish, halollik, mas’uliyatlilik, sadoqat, kasbiy faoliyatda doimiy o‘sishga intilishlarini aytish mumkin.

Pedagogik etika — bu o‘qituvchi kasbiy faoliyatini axloqiy-me’yoriy mezonlar asosida olib borishini belgilovchi ijtimoiy-madaniy hodisadir. U o‘qituvchi va

o'quvchi, ota-ona, hamkasblar hamda jamoatchilik bilan bo'lgan munosabatlarda axloqiy tamoyillarga asoslangan yondashuvlar majmuasini o'z ichiga oladi.

Pedagogik etika nafaqat o'qituvchining nutqi, xulqi, tashqi ko'rinishi va odob-ahloqida, balki uning kasbiy mas'uliyatida, shaxslararo munosabatlarni boshqarish malakasida ham namoyon bo'ladi. Shu bois, o'qituvchining pedagogik etikani chuqur anglab yetishi va unga amal qilish madaniyati zamonaviy ta'lim sifatini o'sishiga hamda o'quv muhitining sog'lom bo'lishi uchun hal qiluvchi omillardan hisoblanadi. Shuning uchun har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi doimo o'quvchilarga baho qo'yishda, dars jarayonlarida imkoniyatlar yaratishda, har bir shaxsga teng munosabatda bo'lishlari adolatli va xolislik bilan yondashishlari zarur. O'quvchilar bilan o'zaro hurmat va muomala madaniyatiga rioya qilgan holda talabchanlik va samimiylik asosida muloqot qilishlari pedagogning ahloqiy yuksaklik darajasini namoyon etadi. Shuningdek, kasbiy sir saqlash - o'quvchining shaxsiy hayoti va oilaviy sharoitlariga oid ma'lumotlarni oshkor qilmaslik, pedagogik jamoada har bir kasbdoshi bilan muloqot qoidalariga rioya qilishi, uning kasbdoshlari orasida hurmat qozonishiga olib keladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi doimo shaxsiy namuna - o'zini tutish, so'zlashish va muomaladagi axloqiy poklik bilan o'quvchilarga ibrat bo'lishi, o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida juda katta ta'sir qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini taqlidchilik qobiliyatlarini hisobga olsak, ular doimo o'zlarining ustozlariga juda o'xshashlikni xohlaydilar. Shu o'rinda boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy halolligi, vazifalarga vijdonan yondashishi va o'z ustida muntazam ishlashi bolalarga namuna, hayotiy ideal shaxslarni tarbiyalashda katta amaliy namuna bo'lishi lozim.

O'quvchilarning g'oyaviy qarashlari va shaxsiy farqliligini hurmat qilishi, ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlarni adolatli, sabr bilan hal qila olishi, o'qituvchi-o'quvchi orasidagi masofani saqlagan holda, insoniy munosabatlar o'rnatishi, professional mehnatga nisbatan fidokorlik, mas'uliyat va jamoaviy hamkorlikka intilishlari pedagogik etikaga amal qilishning amaliy ko'rinishlaridir. Pedagogik

etikaga ega bo'lgan o'qituvchilarning o'quvchilari ularga nisbatan ko'proq ishonch bildiradi, darslarda faol ishtirok etadilar va sinfdagi muhit, ijobiy bo'ladi. Shu bois pedagogik etika nafaqat shaxsiy fazilat, balki kasbiy kompetentlikning ajralmas qismidir. Pedagogik etika-bu o'qituvchi kasbining axloqiy-asosiy tamoyillarini belgilab beruvchi mezondir. O'qituvchining har bir harakati, har bir so'zi o'quvchida ijtimoiy va axloqiy ong shakllanishiga ta'sir etadi. Shu bois pedagogik etikani chuqur anglashni va unga ongli ravishda amal qilishni o'rganishni har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z oldiga maqsad qilib, belgilashi shu maqsad asosida o'qituvchi o'zining kasbiy yetukligiga erishib borishi lozim. Ma'naviy-intellektual saviyaning kasbiy-axloqiy kompetentligidagi o'rni kattadir. Ma'naviy-intellektual saviya - bu o'qituvchi shaxsining axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy ong, estetik tafakkur va bilim salohiyati uyg'unligida namoyon bo'ladigan madaniy-ma'rifiy daraja hisoblanadi. Demak, ushbu ma'naviy-intellektual saviya har bir pedagogning kasbiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, uning ijtimoiy mas'uliyat, tanqidiy fikrlash, axloqiy qarorlarni mustaqil qabul qilish kabi fazilatlarini shakllantiradi. Pedagogik faoliyatda ma'naviy-intellektual saviya quyidagi tarkibiy elementlarda namoyon bo'ladi:

Ma'naviy qadriyatlar tizimida boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z faoliyatida milliy, umuminsoniy, diniy-axloqiy qadriyatlarga tayanadi. Vatanparvarlik, oilaparvarlik, halollik, poklik, xolislik, mehr-oqibat kabi asosiy xususiyatlarga ega bo'lishlik tamoyillari unga yo'l ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining intellektual salohiyatga ega bo'lishi uning zamonaviy fan-texnika yutuqlarini anglashga, yangiliklarga ochiq, tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega va murakkab pedagogik muammolarga ilmiy yondashuv asosida yechim topa olishiga yordam beradi.

Estetik va axloqiy tafakkur-bu shaxsning go'zallikni anglash, qadrlash va u orqali axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyatidir. Bu ikki tushuncha bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'qituvchi shaxsiyatining ma'naviy qiyofasini belgilab beradi. Estetik tafakkur insonning go'zallik, uyg'unlik, muvozanat, nafislik haqidagi

tasavvurlarini anglatgan bo'lsa, axloqiy tafakkur esa yaxshilik va yomonlik, adolat va haqsizlik, burch va mas'uliyat haqidagi fikr yuritish malakasidir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z faoliyatida o'quvchiga nafaqat bilim beradi, balki unga hayotga estetik va axloqiy nigoh bilan qarashni o'rgatadi. Dars mazmunini chiroyli, hayotga bog'lagan holda tasvirlash hamda, tushunarli tarzda ifodalashi, insoniy hissiyotlarni namoyon etish orqali yetkazish, tashqi ko'rinishdagi saranjomlik, nutq madaniyati, sinf muhitini estetik tashkil qila olishi, o'qituvchining estetik tafakkur darajasini aks ettiradi.

Shuningdek, boshlang'ich sinf o'qituvchining har bir pedagogik qarori, odilona bo'lishi, vaziyatlarni axloqiy, to'g'riso'zlik bilan baholay olishi, uning axloqiy tafakkurini ifodalaydi. Bu ikki tafakkur shakli o'quvchining shaxsiy kamoloti va ma'naviy ongini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

J.G'.Yo'ldoshev o'zining "Pedagogik kompetentlik asoslari" asarida, -"Estetik va axloqiy tafakkur orqali pedagog shaxsiy namunaga aylanadi. U bolaga "qanday bo'lish" kerakligini nafaqat gapiradi, balki ko'rsatadi. Bu esa "ko'rgazmali tarbiya" tamoyilining eng kuchli vositasidir"-deb ta'kidlab o'tgan.

Estetik va axloqiy tafakkur pedagog shaxsining ichki uyg'unligi, barqarorligi va tarbiyaviy salohiyatini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Ushbu tafakkur shakllari nafaqat shaxsiy fazilat, balki kasbiy-axloqiy kompetentlikning ajralmas qismi hisoblanadi. Ular orqali o'qituvchi o'zini va boshqalarni anglaydi, jamiyatda yomon illatlarga qarshi kurasha oladi, hamda go'zallik va yaxshilikni targ'ib eta oladi. O'qituvchi har bir ijtimoiy holatga, insoniy munosabatga axloqiy mezonlar bilan yondashadi, madaniyat va san'atga munosabati orqali o'quvchilarining didi va ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'qituvchi madaniy savodxonlik malakalariga ega bo'lishlari O'zbek milliy qadriyatlariga hurmat, milliy til, urf-odat, tarix va madaniy meroslarni o'rganishi hamda bilishi, ularga to'g'ri munosabatda bo'lishi ham, ma'naviy-intellektual saviyaning ajralmas qismidir. Hayotiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, yuqori ma'naviy-intellektual saviyaga

ega bo'lgan o'qituvchilar o'z faoliyatida ko'proq refleksiv yondashadi, o'z-o'zini baholay oladi, shuningdek, murakkab ijtimoiy-psixologik vaziyatlardan tez va oson chiqish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ma'naviy-intellektual saviyani rivojlantirishda ma'naviyat va ma'rifat darslari, seminar va uchrashuvlar tashkil etishi, badiiy, falsafiy, diniy-axloqiy adabiyotlar asosida mustaqil o'qish va tahlil qilishi, madaniy meros obyektlari va san'at tadbirlarida ishtirok etishni pedagogik faoliyat bilan bog'lashi, intellektual muloqot va debatlar orqali fikrlash madaniyatini shakllantirishi zarur. Bunday o'qituvchi nafaqat bilim beradi, balki o'z shaxsiy namunasi orqali o'quvchilar ongida axloqiy ideal shaxsni shakllantiradi. Ma'naviy-intellektual saviya pedagogning axloqiy qarorlar qabul qilishi, o'z ustida ishlashi va kasbiy faoliyatini mazmunli yuritishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu saviya o'qituvchining faqat bilim darajasini emas, balki uning ijtimoiy o'rnini, estetik didi, axloqiy barqarorligini ham aks ettiradi. Shu bois, o'qituvchilarning kasbiy-axloqiy kompetentligini baholashda bu komponent alohida mezon sifatida e'tiborga olinishi lozim.

Xulosa qilib, shuni aytish joizki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish faqat nazariy bilimlar orqali emas, balki amaliy, ruhiy-ma'naviy tarbiya asosida amalga oshirilishi zarur. Yuqorida taklif etilgan metodikalar orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilarning axloqiy ong darajasi oshadi, muomala madaniyati va kasbiy mas'uliyat hissi kuchayadi, pedagogik jarayonda ijobiy psixologik muhit shakllanadi. Shuningdek real natijalarni ta'minlash imkonini beradi hamda o'qituvchilarning kasbiy o'sishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Malaka oshirish tizimi o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Takomillashtirilgan metodika asosida shakllangan model axloqiy ongni mustahkamlash, pedagogik muomala madaniyatini rivojlantirish va shaxsiy javobgarlikni oshirishga xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy ta'lim talablariga javob bera oladigan, har jihatdan kasbiy-axloqiy kompetentlikka ega, yetuk pedagog shaxsini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4512-son qarori, 2023-yil.XTV axborot byulleteni, 2024, №2.
2. Nazarova N.X. Pedagog shaxsining kasbiy-axloqiy fazilatlari. – T.: Ilm Ziyo, 2021.
3. Qodirova A. Pedagogik etika va estetik tarbiya. – Samarqand, 2019.
4. Yo‘ldoshev J.G‘. Pedagogik kompetentlik asoslari. – T.: Fan, 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasi XTV buyrug‘i “Pedagogik etikani takomillashtirish to‘g‘risida”, 2023.
6. O‘zbekiston Respublikasi “Ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etish to‘g‘risida”gi qaror, 2023-y.